

Shkencat ligjore shqiptare, mes veprimtarisë tradicionale dhe konceptit të ri, të inteligjencës forenzike

Dr. Xhavit Shala
Akademia e Sigurisë
xhavit.shala@asp.gov.al

Abstrakt

Objekti i studimit dhe i hulumtimit në këtë punim është trajtimi i konceptit të ri të inteligjencës forenzike (të shkencave ligjore), të rolit të saj në kuadër të policimit dhe të zbatimit të ligjit si dhe të raporteve të saj me veprimtarinë tradicionale të shkencave ligjore. Mjedisi i sigurisë sot, karakterizohet nga rreziqe e kërcënime më të ndërlikuara dhe më të ndërvarura se në të kaluarën, nga një kompleksitet i tyre në rritje dhe një nivel parashikimi në ulje. Ato ndërthurin kërcënimet të shkaktuara nga krimi i organizuar, individë të korruptuar, terrorizmi, etj. Në kushtet e një mjedisi të tillë, gjithnjë e më të pasigurt, merr një rëndësi të madhe inteligjenca dhe në këtë kuadër, edhe ajo e shkencave ligjore.

Modeli i ciklit të inteligjencës kriminale, mund të zbatohet edhe në kontekstin e shkencave ligjore, kur vetë këto janë ofruese të informacionit të ciklit të inteligjencës. Kjo lloj inteligjence, njihet si inteligjenca forenzike dhe është një lloj tjetër i inteligjencës kriminale. Produkti i inteligjencës së shkencave ligjore, siguron njohuri mbi aktivitetin kriminal dhe mbështet qasjet proaktive dhe parandaluese ndaj krimit. Thelbi i kësaj inteligjence është se, krahas trajtimit të çdo rasti individualisht me synimin e dërgimit të një çështje në gjykatë, të shohë ngjashmëritë në më shumë çështje duke u bazuar në studimin e fenomeneve të krimit. Në thelbin e saj, inteligjenca e shkencave ligjore është rezultat i një procesi analize, që synon transformimin e të dhënave të grumbulluara dhe të përpunuara, nga vendi i ngjarjes, i ekzaminimeve të tyre në databazat e ndryshme të administrimit së të dhënave biometrike, traseologjike, balistike, etj., në një formë më të përshtatshme për marrjen e vendimeve. Qëllimi është të shtojë vlerën e informacionit të mbledhur, duke e analizuar atë në mënyrën e duhur.

Në Shqipëri, ndonëse janë bërë investime të mëdha në krijimin e databazave të administrimit së të dhënave forenzike, duket se jemi në fillimet e implementimit të konceptit të inteligjencës të shkencave ligjore. Edukimi, trajnimi dhe ndryshimi i mendësive të aktorëve pjesëmarrës si prodhues dhe konsumator të produktit të inteligjencës së shkencave ligjore, ndryshimet e nevojshme strukturore, përshtatja e sistemit të tanishëm të teknologjisë së informacionit dhe bazave së të dhënave të institucioneve të shkencave ligjore janë hapat e

mëtejshëm në rrugën drejt maksimalizimit të dobisë së inteligjencës forenzike në procesin e policimit dhe të zbatimit të ligjit në vendin tonë.

Gjatë këtij punimi, janë aplikuar metoda dhe instrumente bazë kërkimore shkencore, sasiore dhe cilësore si, metoda e analizës dhe sintezës, analizës krahasuese, ajo historike, juridike, e krahasimit dhe konfrontimit si dhe e studimit të rastit. Në përfundim të punimit nxirren konkluzione, ndërmjet të tjerave, se, pavarësisht rolit në rritje, inteligjenca e shkenca ligjore nuk duhet të jetë qëllim me vete, por pjesë e inteligjencës më të gjerë kriminale. Inteligjenca e shkencave ligjore nuk është provë për në gjykatë. Ajo është një produkt i një procesi që më vete apo e kombinuar me forma të tjera të inteligjencës na çon tek autori dhe tek provat.

Fjalëkyçe: analizë, inteligjencë, shkenca ligjore, forenzika, policimi, krimi, kërcënim.

1. Kuptimi mbi inteligjencën dhe rolin e inteligjencës kriminale në procesin e policimit dhe të zbatimit të ligjit.

Në kohën që po jetojmë, në kushtet e një mjedisi sigurie me një shkallë rreziku në rritje e nivel parashikimi në ulje, ku ndërthuren rreziqe e kërcënime tradicionale konvencionale dhe ato jokonvencionale, të shkaktuara nga krimi i organizuar, individë të korruptuar e terrorizmi, roli i inteligjencës në përgjithësi dhe në këtë kontekst edhe si i inteligjencës kriminale e asaj të shkencave ligjore, nuk ka qenë kurrë më i rëndësishëm. Por, përkufizimi i inteligjencës është i vështirë, pasi në shumë shtete të ndryshme, ka tradita të ndryshme dhe përdorime të ndryshme. Megjithatë të gjithë bien dakord se inteligjenca është një ndërthurje e informacioneve të besueshme, me informacione të analizuara e të vlerësuara më parë, nga të cilat kanë dalë përfundime. Ajo është procesi i “nxjerrjes” së kuptimit nga faktet dhe produkt i shtimit të vlerës së informacioneve dhe së dhënave, përmes analizës. Termi inteligjencë, i referohet procesit të përcaktimit të nevojave të grumbullimit, analizimit, prodhimit dhe përdorimit të informacionit, rreth shteteve, grupeve, individëve ose aktiviteteve potencialisht të rrezikshme.¹ Inteligjenca i referohet gjithashtu proceseve me anë të së cilave kjo zhvillohet, si dhe individëve e institucioneve që e realizojnë atë.

Kinezët e lashtë e kanë përdorur inteligjencën në ushtri, më herët se në kohët biblike. Mësimet e gjeneralit dhe filozofit kinez Sun Tzu, në këtë fushë, janë e kanë mbetur aktuale në çdo kohë. Për Sun Tzu-në informacioni përfaqëson çelësin e fitores në luftë: “Njihe

¹ Stan A. Taylor: Roli i shërbimeve të inteligjencës në sigurinë kombëtare në “Strategy in the contemporary world”. Oxford University Press, 2007. Publikuar nga © Uet press. Tiranë 2012. Faqe 316.

armikun njihe dhe veten; në njëqind beteja nuk do të jesh kurrë në rrezik”². Për Sun Tzu-në përfundimi i luftës mund të dihet përpara kohe, nëse lideri bën një vlerësim të plotë të situatës³, dukë nënkuptuar këto rolin e inteligjencës. Doktrina e Sun Tzu-së për rolin e inteligjencës në luftë⁴, ndonëse është konceptuar rreth 2520 vite me parë, ka rivalizuar më sukses doktrinën e gjeneralit Klauzeviç⁵ i cili ishte skeptik ndaj inteligjencës dhe mbivlerësonte fuqinë ushtarake në fushën e betejës. Sipas tij, “Shumë raporte të shërbimeve të fshehta në luftë janë kontradiktore, shumë janë false dhe shumica janë të pasigurta. . . Shkurt, shumica e materialeve të inteligjencës është e pasaktë dhe efekti i frikës shumëfishon gënjeshttrat dhe pasaktësitë”.

Agjencitë e zbatimit të ligjit kanë qenë relativisht të vonuara për të aplikuar inteligjencën. Roli i inteligjencës në agjencitë e zbatimit të ligjit, ka ndryshuar sidomos pas 11 shtatorit 2001 ku dhe janë aplikuar modele e koncepte të reja të policimit si “policimi i udhëhequr nga inteligjenca”, “problemi udhëheq policimin”, “policimi në komunitet”, etj. Përdorimi i efektshëm i procesit të inteligjencës, nënkupton diferencën ndërmjet suksesit dhe dështimit për një agjenci të zbatimit të ligjit. Inteligjenca mund të mbështesë një gamë të gjerë të luftës kundër kriminalitetit në aspektin kombëtar dhe ndërkombëtar. Në mënyrë të veçantë, kur informacioni është i shumtë dhe shpesh, konfuz e kontradiktor, inteligjenca mund të shënojë

² THOMAS G. MAHNKEN: Teoria e strategjisë në “Strategy in the contemporary world”. Oxford University Press, 2007. Publikuar nga © UET press. Tiranë 2012. faqe 94.

³ Sipas Su-Tzu-së “Për matjen e rezultatit të luftës duhet të krahasojmë të dyja palët, duke vlerësuar fuqitë e tyre relative. Kjo do të thotë të bëjmë pyetjet që vijojnë: Cili sundimtar e ka drejtimin? Cili komandant ka më shumë aftësi? Cili krah ka avantazhin e klimës dhe të terrenit? Cila ushtri u bindet rregullave dhe urdhrave në mënyrë më strikte? Cila ushtri ka fuqi më të madhe? Cilët oficerë dhe trupa janë të stërvitur më mirë? Cili krah është më strikt dhe i paanshëm në zbatimin e ndëshkimeve dhe të shpërblimeve? Mbi bazën e këtyre krahasimeve unë e di cili do të fitojë dhe cili do të humbasë”. Përgjigje këtyre pyetjeve i jep vetëm informacioni dhe inteligjenca.

⁴ Për shembull Sun Tzu mbështet mendimin për goditjen e pjesëve të caktuara të diapozitivit të armikut me gjithë forcat e veta: “Në qoftë se unë jam në gjendje që të përcaktoj vendosjen e armikut ndërsa në të njëjtën kohë të fsheh (maskoj) forcat e veta, atëherë unë mund të përqendrohem (grupohem) dhe ai duhet të shpërndahet (copëtohet). Dhe në qoftë se unë përqendrohem gjatë kohës që ai shpërndahet, unë mund të përdor gjithë fuqinë (forcat ushtarake) për të goditur një pjese të tij”. Është diçka e njohur të pohosh që Sun Xu mbështet idenë e mashtrimit të armikut dhe të arritjes së fitores pa zhvilluar luftim. Për shembull, ai shkruante “Të arrish njëqind fitore në njëqind beteja nuk është kulmi i zotësisë. Të mposhtësh armikun pa zhvilluar luftime është kulmi i aftësisë”.

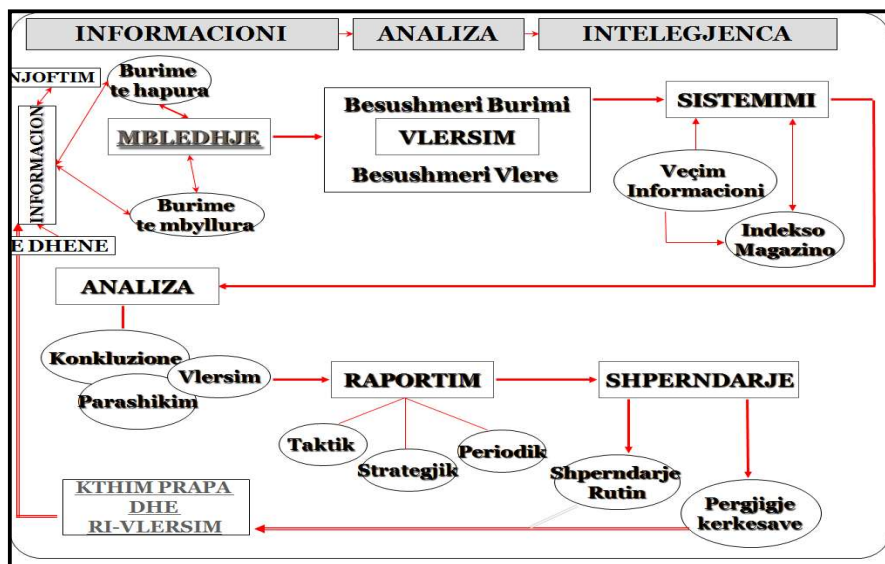
J. Boone Bartholomees, “Një vështrim mbi teorinë e strategjisë”. *Guidë mbi politikën dhe strategjinë e sigurisë kombëtare, Vëllimi I*, Tiranë: Akademia Ushtarake, 2009, f. 42.

⁵ Sipas Clauswitz-it “Shumë raporte të shërbimeve të fshehta në luftë janë kontradiktore, shumë janë false dhe shumica janë të pasigurta... Një raport kundërshton tjetrin, ose e konfirmon, e zmadhon, i jep ngjyrë, ndërsa drejtuesit i duhet të marrë një vendim të shpejtë, i cili shumë shpejt kuptohet se është i gabuar, ashtu siç ndodh që raportet dalin se janë mashtrime, ekzagjerime e kështu me radhë. Shkurt, shumica e materialeve të inteligjencës është e pasaktë dhe efekti i frikës shumëfishon gënjeshttrat dhe pasaktësitë”. Thomas G. Mahnken: Po aty. Burim i cituar.

rrugën drejt politikave efektive. Përdorimi efikas i inteligjencës në agjencitë e zbatimit të ligjit është jetësor. Një përdorim i plotë dhe i saktë i inteligjencës, krijon premisa për përballimin me efikasitet të problemeve që do të lindin në të ardhmen dhe, do të lejojë autoritetet e zbatimit të ligjit, të kenë një përgjigje paraprake për veprimtarinë e grupeve kriminale në zonë. Nëse grupet kriminale identifikohen në mënyrat e veprimit të tyre, atëherë autoritetet e zbatimit të ligjit mund ta kenë më të lehtë që të parandalojnë aktivitetin e mundshëm në të ardhmen.

Përkufizimi i inteligjencës, siç e thamë edhe më lart, është i vështirë, pasi varet nga tradita e shteteve të ndryshme. Gjithsesi, inteligjenca përfshin mbledhjen, vlerësimin, sistemimin, analizimin, shpërndarjen dhe rivlerësimin e informacionit. Analiza është pjesa më e rëndësishme e procesit të inteligjencës e në një farë mënyre, është edhe truri i këtij procesi⁶. Pa analizë, funksioni i inteligjencës është thjesht grumbull të dhënash dhe informacionesh pa asnjë vlerë, ose me shumë më pak kuptim dhe vlerë. Informacioni dhe të dhënat në vetvete, janë thjesht diçka me pak ose pa vlerë, por kur analizohen marrin vlerë. Termi “analizë” dhe “inteligjencë”, shpesh, keqkuptohet nga punonjës të agjencive të zbatimit të ligjit. Duhet kuptuar qartë se analiza është një pjesë e një procesi, ndërsa inteligjenca është një produkti përfundimtar i analizës.

Një variant i procesit të inteligjencës i shprehur në mënyrë skematike do të ishte si më poshtë:

⁶ Në përgjithësi pranohet se pjesa e “analizës” së procesit të inteligjencës përbëhet nga pesë nën pjesë: krahasimi, analiza, sinteza, abstragimi, përgjithësimi.

Ndërsa inteligjenca kriminale, është informacioni i hartuar, i analizuar dhe i shpërndarë në një përpjekje për të parashikuar, parandaluar ose monitoruar aktivitetin kriminal⁷. Inteligjenca kriminale mund të përfshijë një produkt të përgjithshëm që për shkallën e rrezikut dhe të kërcënimit, jo domosdoshmërisht në një arrestim ose ndjekje specifike. Ajo mund të përkufizohet si një produkt i një procesi analitik, i cili trajton një të ardhme të integruar të informacioneve të ndryshme rreth krimit, tendencave të tij, krimit dhe kërcënimit të sigurisë e kushteve që lidhen me kriminalitetin. Pjesë të informacionit, të mbledhura nga burime të ndryshme (nga përgjimet, informatorët, vëzhgimi, etj.) janë vetëm disa të dhëna të thjeshta, të cilat të veçuara kanë një vlerë të kufizuar. Ajo përfshin mbledhjen, vlerësimin, sistemimin, analizimin, shpërndarjen dhe rivlerësimin e informacionit mbi kriminelë të veçuar apo organizata kriminale⁸. Ajo na ndihmon në marrjen e vendimeve dhe përzgjedhjen e objektivave për hetime të mëtejshme, planifikimin e operacioneve të vëzhgimit, burimet dhe menaxhimin e buxhetit si dhe lejon marrjen e përgjegjësive për të parandaluar krimin. Policimi proaktiv (parandalues) kërkon një përdorim masiv të inteligjencës nga agjencitë e zbatimit të ligjit, si mjetin kryesor dhe më efikas të luftës kundër krimit. Aq i rëndësishëm është përdorimi i efektshëm i procesit të inteligjencës, sa që nënkupton diferencën ndërmjet suksesit dhe dështimit, për një agjenci të zbatimit të ligjit. Inteligjenca sot mbështet një gamë të gjerë të luftës kundër kriminalitetit, në aspektin kombëtar dhe ndërkombëtar, sidomos të terrorizmit e të krimit të organizuar. Në mënyrë të veçantë, kur informacioni është i shumtë dhe shpesh konfuz e kontradiktor, inteligjenca mund të shënojë rrugën drejt politikave më efektive.

Gjithashtu, inteligjenca kriminale mund të përdoret për të asistuar hetuesit, vëzhguesit, njësitë operacionale, procedimin penal, agjencitë e zbatimit të ligjit për të menaxhuar burimet, financat e të parandalojë krimet. Inteligjenca kriminale, promovon gjithashtu njohuri mbi bazën e të cilave vendoset dhe zgjidhet shënjestra (subjekti, grupi kriminal) për hetim. Përfshirja në këtë proces, edhe e teknikave të tjera analitike, nxjerr një produkt që do t'i shërbejë nivelit strategjik, operacional dhe teknik, në luftën kundër krimit të organizuar. Le të marrim si shembull procesin e inteligjencës dhe teknikat analitike që përdor sot policia shqiptare, për matjen dhe standardizimin e vlerësimit të rrezikshmërisë dhe të kërcënimit nga grupet kriminale. Një ndër modelet e njohura, për vlerësimin e rrezikshmërisë së grupeve

⁷ Criminal Intelligence and Intelligence Gathering: University of Colorado Denver Police Department Standard Operating Procedure Nr.309.1.2.2012.P.1

⁸ Harris, The Basic Elements of Intelligence, 1976, 1-8.

kriminale, është modeli “Sleipnir”⁹. Ky model zbatohet nga agjencitë ligjzbatuese në Kanada¹⁰, por edhe në disa vende të Evropës. Modeli “Sleipnir” mundëson teknikën e një sistemi matjesh për të vlerësuar se sa i organizuar është krimi, se sa serioze është situata dhe se cilat janë grupet më të rrezikshme. Kjo teknikë analitike i lejon specialistët, të rendisin sipas rangut, në mënyrë të hollësishme dhe të saktë, grupet e krimit të organizuar. Ky model analizon krimin e organizuar nëpërmjet përcaktimit, përkufizimit dhe vlerësimit të aftësive dhe të cilësive të tij. Përgjithësisht janë 19 aftësi dhe cilësi të përcaktuara për t’u vlerësuar në një organizatë kriminale¹¹. Secila nga 19 aftësitë dhe cilësitë, ka pesë nivele vlerësimi. Pasi bëhet vlerësimi i tipareve në vlerë numerike, plotësohet ajo që quhet matrica e rrezikut.¹² Kjo, në vetvete, është një teknikë analitike matjesh dhe rezultati i vlerësimit shprehet me vlera numerike.

⁹ Christopher Black, Tom Vander Beken, B. Frans: Reporting on Organised Crime: A Shift from Description to Explanation in the Belgian Annual Report on Organised Crime. P.7-8.Ghent University 2001.

¹⁰ Integrated Threat Assessment Methodology/Version 1.0/Criminal Intelligence Service Canada

¹¹ 19 aftësitë dhe cilësitë e përcaktuara për t’u vlerësuar në një organizatë kriminale janë konkretisht: 1. Korrupsioni, ndikim mbi procesin gjyqësor dhe në persona të rëndësishëm në jetën publike; 2. Dijet e ekspertëve. Për kryerjen me sukses të veprave penale duhen njohuri të veçanta. Për këtë arsye grupi shfrytëzon specialistë-ekspert me njohuri specifike të cilët mund të jenë anëtarë të grupit. Organizata sipas rastit përdor dhe shfrytëzon njohuritë edhe për ata që nuk janë anëtarë të grupit; 3. Disiplina, varësi të detyruara, mbështetur në përdorimin e dhunës ose kërcënimit që mbajnë lidhur një grup; 4. Shkalla e informimit, mundësitë dhe aftësitë e një grupi për t’u informuar rreth aktiviteteve të agjencive ligjzbatuese dhe grupeve rivale; 5. Gatishmëria për dhunë, dëshirë e qartë për përdorim dhune e kërcënimi; 6. Monopoli në drejtime të caktuara kriminale, kontrolli i një apo më shumë sektorëve kriminalë, brenda një hapësire gjeografike, pa tolerancë kundrejt konkurrencës. Dhuna dhe kërcënimi janë metodat normale që mbajnë monopolin; 7. Strategjia, qëllimi i grupeve të krimit të organizuar, është të ruajnë ose rrisin madhësinë e sferës së tyre të influencës dhe ndikimit; 8. Izolimi-fshehja-maskimi, aftësia e grupit për të përdorur teknika vetjake komunikimi të cilat e mbrojnë nga ndërhyrjet e forcave policore; 9. Gatishmëria për të rrezikuar, gatishmëria e grupeve për të kryer vepra penale në kushte jo të favorshme (kamera vëzhgimi, shërbime sigurie në objekte, etj.); 10. Suksesi, veprat penale të kryera me sukses në një periudhë të caktuar; 11. Struktura, mënyra se si është ndërtuar dhe strukturuar grupi; 12. Madhësia, numri i anëtarëve aktivë apo pasivë të grupi; 13. Bashkëpunimi, shkalla e bashkëpunimit me grupet e tjera të krimit të organizuar; 14. Bashkëpunimi me grupet-organizatat e tjera ekstremiste terroriste dhe niveli i këtij bashkëpunimi; 15. Mobiliteti, shkalla dhe përhapja gjeografike e veprimtarisë së grupit; 16. Homogjeniteti-heterogjeniteti. Grupet homogjene, duke pasur prejardhje, tradita, zakone e gjuhë të përbashkët vlerësohen më lart se të tjerët; 17. Mesatarja e grupit, është mesatarja e veprimtarisë së grupit dhe mesatarja e parave që shpenzon për kryerjen e një veprave penale, apo shpenzime të tjera të grupit për t’iu shmangur ndjekjes së agjencive ligjzbatuese; 18. Përvoja, operacionet kërkojnë zhvillimin e vënien në përdorim të metodave dhe proceseve komplekse të punës gjatë planifikimit, zbatimit dhe komunikimit; 19. Kohëzgjatja/vazhdimësia e grupit. Nëpërmjet kryerjes së shumë veprave penale, ose nëpërmjet kryerjes së veprave penale në një periudhë të gjatë kohore.

¹² Royal Canadian Mounted Police. “Sleipnir” The Long Matrix for Organized Crime an Analytical Technique For determining relative levels of threat posed by organized crime groups” Criminal Analysis Branch, Criminal Intelligence Directorate, 2000, p. I.

Vlerësimi i rrezikut¹³ synon që të analizojë karakterin, shtrirjen dhe pasojat e kriminalitetit. Ai bëhet për një grup apo për shumë grupe. Mund të jetë specifik, i lidhur me një ose disa lloj krimesh, ose mund të jetë i përgjithshëm për të gjitha llojet e krimeve. Kur bëhet një vlerësim rreziku, shqyrtohen jo vetëm shkaqet, por edhe format se si mund të shfaqet ky rrezik dhe gjithashtu shqyrtohen pasojat e mundshme në shoqëri, sektorët që mund të jenë më të prekur dhe mundësitë që ekzistojnë për materializimin e tij. Vlerësimet e rrezikut shpesh kanë të bëjnë me perspektivat afatgjata dhe janë orientime strategjike për të ardhmen.

Ndërsa vlerësimi i kërcënimit⁵, ka si qëllim që të identifikojë dhe të ekzaminojë pikat e dobëta të sektorëve, sistemeve (sektorë të ekspozuar, që preken lehtë nga veprimtaria kriminale) të cilët shfrytëzohen ose mund të shfrytëzohen për të shkaktuar dëmtime), karakterin e potencialeve kriminale dhe mënyrat e veprimit të përdorura prej tyre.

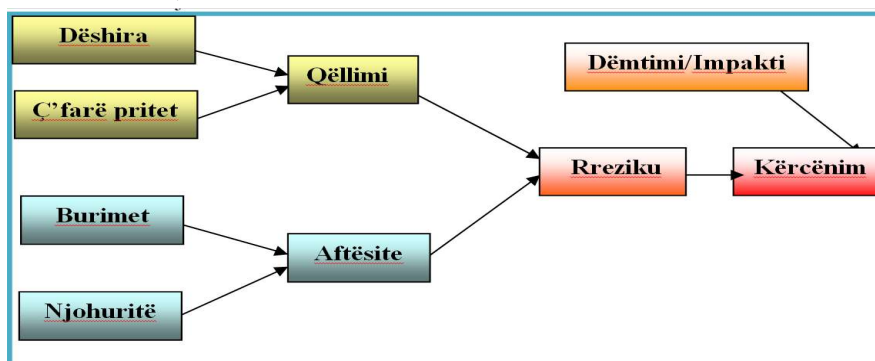
Model i matricës së rrezikut¹⁴

¹³ Strategic Intelligence Analysis Course Europol, faqe 49.

¹⁴ Variant i ripunuar i matricës publikuar në "Udhëzues për vlerësimin e rrezikshmërisë së grupeve kriminale" Pika 4. Miratuar me Urdhër të Drejtorit të Përgjithshëm nr. 996, datë 01.09.2009.

Dëshira	Disiplina			
	Shkalla informimit			
	Dhuna			
	Sigurimi sferës influencës			
	Shuma e vlerave "Dëshira"	0	0	0
Cfare pritet	Strategjia			
	Fshehja, maskimi			
	Gatishmëria për te rrezikuar			
	Suksesi			
	Shuma e vlerave "Cfare pritet"	0	0	0
Qëllimi =	Shumën e vlerave "Dëshira + Cfare pritet"	0	0	0
Burimet	Struktura			
	Numri antarëve			
	Bashkep grupet e krimin te organizuar			
	Bashkep Org terroriste			
	Sfera gjeografike e aktivitetit			
	Homogjeniteti/heterogjeniteti			
	Mesatarja shpenzimeve për veprat penale			
	Korrupsioni			
	Shuma e vlerave "Burimet"	0	0	0
Njohuritë	Njohuritë e Eksperteve			
	Përvoja-eksperienca			
	Kohëzgjatja/Vijueshmëria			
	Shuma e vlerave "Njohuritë"	0	0	0
Aftësitë =	Shumën e vlerave "Burimet + Njohuritë"	0	0	0
Rreziku =	Shumën e vlerave te "Qellim +Aftësitë"	0	0	0
Demi				
Fitimi				
Kërcënimi=	Shumen e vlerave "Rreziku + Demi + Fitimi"	0	0	0

Paraqitje tabelore e elementeve te rrezikut dhe kërcënimit

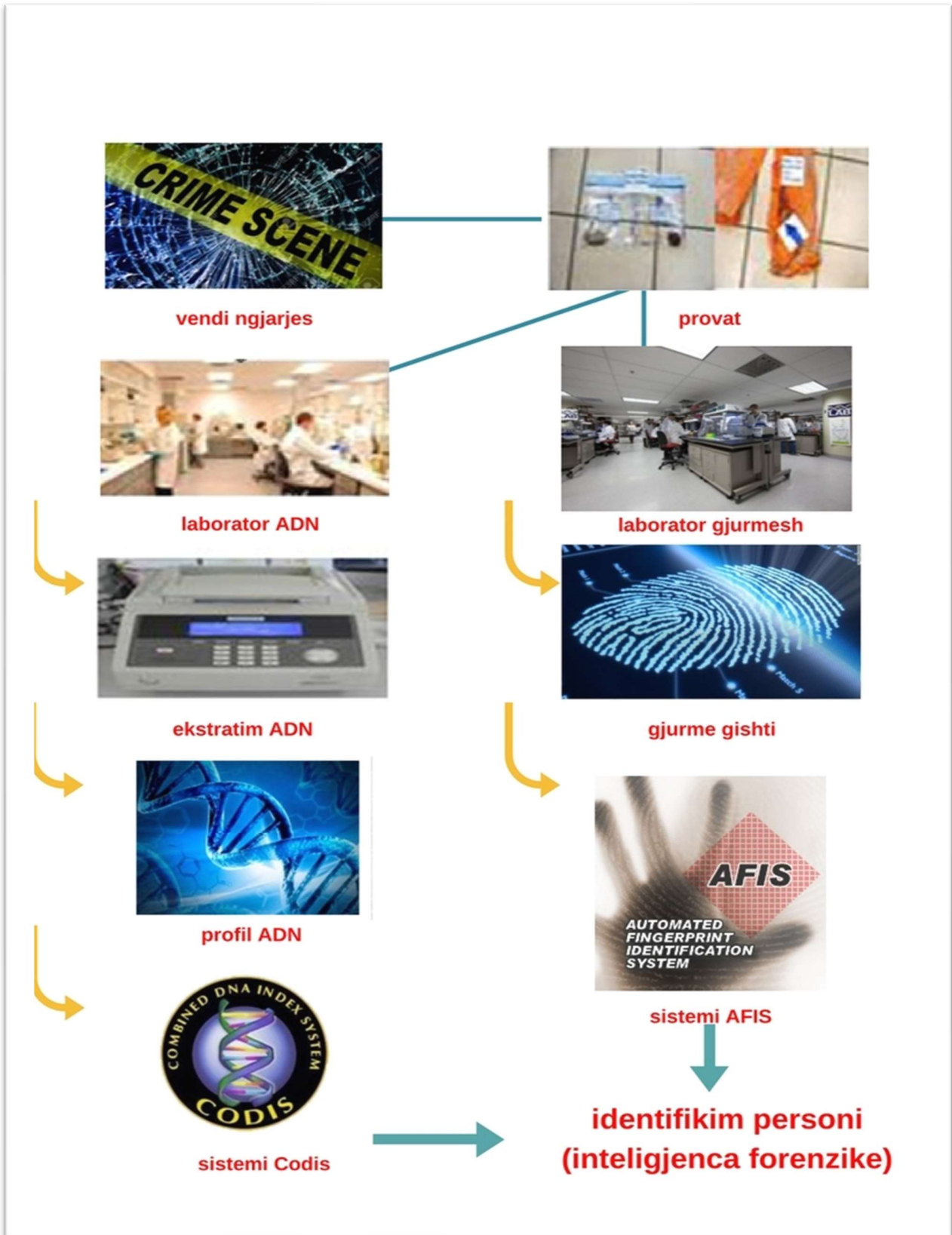
Duke përdorur metodat e kësaj matrice dhe mbi bazën e vlerave numerike që i janë dhënë çdo tipari, grupet kriminale radhiten sipas rrezikshmërisë. Produkti i inteligjencës, i dalë nga ky proces, mundëson evidentimin e grupeve që përbëjnë “rrezik” apo “kërcënim” për sigurinë e vendit, duke u përcaktuar kështu edhe “radhën e punës” së agjencive ligjzbatuese ndaj tyre.

Plotësimi i matricës kërkon informacione të grumbulluara, vlerësuara, analizuara nga të gjitha burimet e disponueshme të policisë, pra, një inteligjencë të mirëfilltë kriminale. Por, a janë përfshirë në këtë proces vlerësimi, të dhëna nga shkencat ligjore?

2. Inteligjenca e shkencave ligjore (forenze), kuptimi dhe roli i saj në procesin e policimit dhe të zbatimit të ligjit

Shkencat ligjore (forenze), sipas definicionit të tyre, luajnë një rol ndërmjetës midis fushave të specializuara të shkencës dhe zbatimit të ligjit. Më sipër ne trajtuam kuptimin e përgjithshëm të inteligjencës si dhe ciklin e inteligjencës. Ky model mund të zbatohet në kontekstin e shkencave ligjore, kur vetë këto janë ofruese të informacionit të ciklit të inteligjencës. Kjo lloj inteligjence njihet si inteligjenca forenzike dhe është një lloj tjetër i inteligjencës kriminale. Nëse do të këmbëngulnim që ta shqipëronim, mund të quanim inteligjenca e shkencave ligjore. Kolegët tanë në Kosovë e kanë futur në zhargonin profesional, por edhe zyrtar termin ndërkombëtar “forenzikë”. Gjithsesi, me kalimin e kohës do të shihet, nëse ky term do të fillojë të përdoret gjerësisht në terminologjinë profesionale edhe në Shqipëri.

Inteligjenca e shkencave ligjore (forenze), është një proces që fillon nga mbledhja e të dhënave, kryesisht në vendngjarje. Shfrytëzimi i tyre mbështetet plotësisht në cilësinë dhe sasinë e të dhënave të grumbulluara në vendin e ngjarjes. Prandaj, mund të thuhet se përfundimet e nxjerra dhe veprimet e kryera në vendngjarje, janë thelbësore për inteligjencën forenzike, pasi ato do të jenë tërësisht të përcaktuara nga të dhënat që do të mbledhen e që më pas do të shfrytëzohen. Një variant i procesit të inteligjencës forenze, e shprehur në mënyrë skematike do të ishte si më poshtë:

Pra, mund të themi se inteligjenca e shkencave ligjore, është produkti i saktë, në kohë dhe, i dobishëm, i përpunimit të së dhënave logjike të shkencave ligjore¹⁵. Në njëfarë mënyre burim i kësaj inteligjence, janë të dhënat e grumbulluara, të përpunuara e të analizuara të rasteve të ndryshme të shkencave ligjore. Produkti i inteligjencës së shkencave ligjore, siguron njohuri mbi aktivitetin kriminal dhe mund të mbështesë qasjet proaktive dhe parandaluese ndaj krimit¹⁶. Thelbi i kësaj inteligjence është se, në vend që të trajtojmë çdo rast individualisht, me synimin e dërgimit të një çështjeje në gjykatë, të shohim ngjashmëritë në më shumë çështje, duke u bazuar në studimin e fenomeneve të krimit, si dhe në njohuritë e fituara pas arrestimit të një të dyshuari, mund t'i ripërdorim dhe përpunojmë ato, për raste të tjera. Studimi i konkluzioneve të nxjerra gjatë zgjidhjes së çështjeve të veçanta, është një qasje e dobishme, për të analizuar se si duhet të integrohen të dhënat shkencore të shkencave ligjore, në inteligjencën kriminale. Kështu, ajo erdhi duke u profilizuar si një inteligjencë më vete. Në thelbin e saj inteligjenca e shkencave ligjore është rezultat i një procesi që synon transformimin e të dhënave të grumbulluara dhe përpunuara nga vendi i ngjarjes, i ekzaminimeve të tyre në bazat e të dhënave të ndryshme, të administrimit të së dhënave biometrike, traseologjike, balistike etj., në një formë më të përshtatshme për marrjen e vendimeve. Qëllimi është shtimi i vlerës së informacionit të mbledhur, duke e analizuar këtë të fundit në mënyrën e duhur.

Pra, inteligjenca e shkencave ligjore i referohet përpunimit dhe asimilimit të strukturuar të së dhënave të rasteve të shkencave ligjore (të tilla si ADN-ja, gjurmët e gishtave, etj.), brenda një grupi të së dhënave të referuara dhe të indeksuara. Ky grup i të dhënave mund t'i nënshtrohet analizës rigoroze cilësore dhe sasiore, për të identifikuar modelet kuptimplota të veprimtarisë kriminale. Nga kjo pamje, mund të ndërmerren një gamë e gjerë veprimesh operacionale për të parandaluar rastet e mëvonshme, madje edhe identifikimin dhe arrestimin e të dyshuarve, ose, për të përshkruar profilin e autorit të veprës (gjeografik, kohën, *modus operandi*, veçori të tjera, etj.). Një analizë e tillë e të dhënave, konsiderohet strategjike, përderisa mundëson përdorimin nga vendimmarrësit të informacionit të analizuar, për të informuar strukturat e policisë si dhe për hartimin e politikave, për të luftuar kundër krimit. Pra, përfitimet e përgjithshme të zbatimit të një modeli të inteligjencës ligjore në kuadër të zbatimit të ligjit do të përfshijnë përfitime konkrete dhe një kuptim më të mirë të tërësisë së aktivitetit kriminal, etj.¹⁷

¹⁵ O. Ribaux, A. Girod, S. J. Walsh, P. Margot, S. Mizrahi, V. Clivaz: Forensic intelligence and crime analysis. Laë, Probability and Risk, Volume 2, Issue 1, 1 March 2003. Oxford University Press 2003. P. 50.

¹⁶ Eva Bruenisholz, Sameer Prakash and Alastair Ross: The intelligent use of forensic data. ANZPAA National Institute of Forensic Science (ANZPAA NIFS). Sydney 2015. P.3.

¹⁷ Eva Bruenisholz, Sameer Prakash and Alastair Ross. Burim i cituar. P.4.

Megjithatë, duhet pranuar se, inteligjenca ligjore nuk është provë, siç mund të keqkuptohet ndonjëherë. Ajo është vetëm një produkt i një procesi, që më vete apo i kombinuar me forma të tjera të inteligjencës, na çon tek autori dhe tek provat. Kur jepet një informacion me shkrim, në këtë rast, thjesht duhet të theksohet se nuk është akt përfundimtar ekspertimi, ose është raport paraprak dhe jo për qëllime gjyqësore. Përdorimi i të dhënave të hershme ose paraprake të inteligjencës ligjore nuk cenon integritetin, standardet etike të punonjësve të shkencave ligjore, por as dhe standardet e akreditimit.

Trajtimi i inteligjencës së shkencave ligjore edhe në botë është në fillimet e veta, pasi fokusi i shkencave ligjore ka qenë tradicionalisht zgjidhje e rasteve konkrete të krimit dhe paraqitja e çështjeve në gjykatë. Inteligjenca e shkencave ligjore është diçka e re si koncept edhe për vetë shkencat ligjore dhe shërbimet policore, ndonëse oficerët e policisë janë më të familjarizuar me konceptin e inteligjencës nëpërmjet njohurive dhe aftësive që ata zotërojnë për inteligjencën kriminale. Për një qasje pozitive, gjithëpërfshirëse dhe mbështetëse ndaj inteligjencës ligjore, nevojitet një ndryshim në mendësi. Përhapja e këtij koncepti do të ndeshë disa sfida pasi shkencat ligjore, si fillim, kanë vështirësi në ofrimin e inteligjencës, pasi inteligjenca është një koncept i ri dhe të dhënat e shkencave ligjore janë të vështira për t'u standardizuar, kombinuar dhe analizuar. Në të vërtetë, sot në botë, një numër në rritje i profesionistëve të forenzikës, besojnë se shkencat ligjore kanë nënvlerësuar kontributin e tyre të mundshëm në reduktimin e krimit dhe, kanë një rol më të rëndësishëm për të luajtur, në policim¹⁸. Gjithashtu, edhe politika në nivel evropian, po nxit agjencitë e brendshme të zbatimit të ligjit, si prodhuesit, konsumatorët dhe furnizuesit e informacionit dhe inteligjencës së shkencave ligjore, për të zgjeruar dhe për të përsheptuar aftësitë e tyre teknologjike për të mbledhur dhe përhapur informacionin dhe inteligjencën forenzike në kuadër të zgjerimit të kufijve operacionalë. Për shembull, ekzistojnë një numër marrëveshesh që premtojnë shkëmbimin automatik së të dhënave ligjore, në nivel ndërkombëtar, në veçanti shenjat e gishtërinjve, profilet e ADN-së dhe së të dhënave të automjeteve si dhe ndarjen e informacione të tjera të zbatimit të ligjit nëpërmjet një sërë kanalesh.¹⁹

Për zhvillimin dhe zbatimin e suksesshëm të inteligjencës ligjore duhet të investohet kohë dhe përpjekja në tri nivele të procesit të policimit, në atë strategjik, operacional, por dhe atë individual. Angazhimi i plotë në inteligjencë do të kërkojë ndryshime organizative dhe kulturore, por dhe në sistemet e teknologjisë së informacionit dhe bazave së të dhënave.

¹⁸ Carole McCartney: Forensic data exchange: ensuring integrity. Australian Journal of Forensic Sciences. Volume 47, 2015 - Issue 1.P.36.

¹⁹ Po aty.

Duhet të synohet implementimi i programeve, të cilat “krijojnë mundësinë që të dhënat e vendit të ngjarjes dhe rezultatet e testeve laboratorike, duhet të integrohen në një sistem të vetëm për të lejuar analizë dhe vlerësim të shpejtë”²⁰.

Gjithashtu, duhet rritur shkalla e besimit të ndërsjellë mes specialistëve të shkencave ligjore me ata të hetimit të krimit, në mënyrë që specialistët e forenzikës, të mos kufizojnë dhënien në kohë, ndaj specialistëve të hetimit, së të dhënave potencialisht të dobishme për qëllime të inteligjencës, për shkak të barrierave të panevojshme. Për të pasur sukses modeli i inteligjencës forenzike, është e domosdoshme nxitja e një bashkëpunimi midis specialistëve të shkencave ligjore, specialistëve të hetimit të krimit si dhe të atyre të njësive të inteligjencës.

Duke u nisur nga parimi i mësipërm, që shkëmbimi i shpejtë i informacionit është thelbësor për suksesin e inteligjencës ligjore, është e dobishme që të dy, hetuesit dhe ekspertët ligjorë të kuptojnë se zbulimi i ekspertëve ligjorë në kuadrin e inteligjencës, zhvillohet dhe përdoret në një kontekst tjetër nga ato për provat e përgatitura për gjykatat (objektivi tradicional i shkencave ligjore). Ky kuptim duhet të mbështetet nga procedurat standarde, ndërorganizative dhe nga një nivel besimi që inteligjenca do të përdoret për qëllimet për të cilat është prodhuar²¹.

Gjithashtu, çdo nismë për krijimin e kapaciteteve dhe aftësive të inteligjencës së shkencave ligjore, duhet të përfshijë një grup të veçantë, me përgjegjësi për menaxhimin dhe shpërndarjen e produktit të inteligjencës, deri tek përdoruesit përfundimtarë. Kjo është e rëndësishme. pasi inteligjenca e shkencave ligjore nuk duhet të jetë qëllim me vete, por duhet të jetë pjesë e inteligjencës më të gjerë kriminale.

Produkti i inteligjencës forenzike, duhet të përdoret me integritet. Integriteti është thelbësor për një besim të ndërsjellë mes aktorëve dhe konsumatorëve direkt të inteligjencës së shkencave ligjore. Për të ruajtur integritetin e kësaj inteligjence, vëmendja duhet t'i kushtohet jo vetëm qëndrueshmërisë së prodhimit dhe shkëmbimit të produktit të inteligjencës së shkencave ligjore, por edhe legjitimitetit dhe pranueshmërisë²². Gjithashtu, duhet të sigurohen mundësi të mjaftueshme për stafet e shkencave ligjore dhe të hetimit të krimit, për të shkëmbyer informacion mbi proceset, kërkesat dhe vëzhgimet në një mjedis të hapur për zgjidhjen e problemeve, afërsisht se ç'diskutojnë mes vetes ekspertët e shkencave ligjore, për një rast të tyrin kompleks shkencor. Për të inkurajuar bashkëpunimin në

²⁰ O'Malley, Troy. “Forensic informatics enabling forensic intelligence”. Australian Journal of Forensic Sciences 47, no. 1 (2015): 36-48.

²¹ Eva Bruenisholz, Sameer Prakash and Alastair Ross: The intelligent use of forensic data. ANZPAA National Institute of Forensic Science (ANZPAA NIFS). Sydney 2015. P.7.

²² Carole McCartney: Forensic data exchange: ensuring integrity. Ibid.

vazhdim, duhet të praktikohet dhe *feedback*-u për të siguruar që stafi i shkencave ligjore të jetë i informuar për sukseset e arritura përmes produktit të inteligjencës së tyre.

3. Shkencat ligjore shqiptare mes tradicionales dhe konceptit të ri të inteligjencës ligjore

Në praktikën shqiptare, me investimet që ka kryer shteti shqiptar në vite, në institucionet që mbulojnë shërbimet e shkencave ligjore si dhe me projektet që janë mbështetur nga partnerët tanë, ka filluar në praktikë zbatimi i inteligjencës ligjore. Tek ne, përdorimi i bazave së të dhënave të sistemit AFIS, sistemit CODIS (ADN) dhe ARSENAL etj., dëshmojnë një nga format më të zakonshme të inteligjencës së shkencave ligjore që bazohet në të dhënat e rasteve të kriminalistikës ligjore e që ndihmon në përcaktimin e burimit të një gjurme. Implementimi i projektit të financuar nga Bashkimi Evropian, për vendosjen e *Live* të skanerëve në pikat e kalimit kufitar dhe drejtoritë e policive të qarqeve, e ka shtrirë këtë proces edhe në strukturat vendore të policisë.

Përparimet shkencore të kohëve të fundit dhe ekspertët tanë të mirëtrajnuar, kanë mundësuar nxjerrjen nga bazat e të dhënave të kornizave, që përcaktojnë alelet (karakteristikë e veçantë e profilit), për më shumë se një individ (sipas zonave gjeografike). Për shembull, krahasimi i një profili të ADN-së, veçoritë e zgjedhura nga një profil i ADN-së mikser, ose një profil ADN-je me përputhje të pjesshme (i cili është ndërtuar nga profili i anëtarëve të familjes) mund të përputhet me më shumë se një nga mostrat (në rastet e lidhjeve gjinore), që gjenden në bazën e të dhënave. Dhe kështu, përdorimi i bazave së të dhënave të ADN-së, për të identifikuar të dyshuarit e mundshëm përmes krahasimit të profileve të ADN-së, me përputhje të pjesshme, i kombinuar me forma të tjera të inteligjencës, ka ndihmuar më pas me identifikimin e autorit, dokumentimin e aktivitetit të tij kriminal dhe dërgimit e çështjes në gjykatë me prova “të kopsitura” mirë. Kjo ka dhënë rezultate pozitive në zbulimin e disa veprave të rënda penale kohët e fundit, në Qarkun e Tiranës.

Por, pavarësisht investimeve të kryera, mungojnë programet të cilat krijojnë mundësinë që të dhënat e vendit të ngjarjes, të jenë *online*, në laboratorët e strukturave të shkencave ligjore dhe që rezultatet e testeve laboratorike, të integrohen në një sistem të vetëm, për të mundësuar një analizë dhe një vlerësim të shpejtë. Gjithashtu, ka një shkëputje mes bazës së të dhënave të laboratorëve të strukturave të shkencave ligjore, me bazën e të dhënave strukturave të hetimit të krimit. Kjo, në njëfarë mënyre, kufizon specialistët e hetimit të krimit në monitorimin e statusit të analizës së rasteve që ata kanë në hetim, duke krijuar kështu vonesa dhe pengesa, jo vetëm në çështjen në ndjekje, por edhe në inteligjencën

kriminale. Një qasje më e plotë e specialistëve të hetimit të krimeve, në sistemin e menaxhimit të informacionit të institucioneve që grupojnë veprimtaritë e shkencave ligjore, jo vetëm që do të shtonte efikasitetin e veprimtarisë së tyre investigative, por do të rriste edhe rolin dhe “peshën specifike” të këtyre institucioneve, në inteligjencën kriminale.

Implementimi i inteligjencës së shkencave ligjore duhet të kthehet në një prioritet për institucionet e këtyre strukturave, sepse përfitimet e përgjithshme të zbatimit të një modeli të inteligjencës ligjore, në kuadër të zbatimit të ligjit, do të përfshijnë dhe jo vetëm:

- identifikimin e hershëm së të dyshuarve, mbështetje për një qasje proaktive dhe parandaluese ndaj kriminit;
- përfitime në kohë dhe kosto;
- përdorimi më efektiv i gjurmëve të forenzikës për të informuar policinë dhe strukturat e sigurisë;
- përfitimet të përgjithshme e të prekshme të lidhura vlerësimin e rrezikut dhe të kërcënimit si dhe një kuptim më të mirë të situatës së kriminalitetit;
- bashkimi i dy apo më shumë i ngjarjeve kriminale me prova shkencore që i ka lënë i njëjti person, por që për momentin nuk disponohen të dhënat e tij në databazat e policisë.

Ne jemi në fillimet e implementimit të inteligjencës ligjore dhe kemi për të kapërcyer disa pengesa, të cilat konsistojnë në drejtim të nevojës së:

- Edukimit dhe trajnimit të aktorëve pjesëmarrës si prodhues dhe konsumatorë të produktit të inteligjencës së shkencave ligjore. Meqenëse në vendin tonë, trajtimi i inteligjencës së shkencave ligjore është akoma në fillimet e veta, është e nevojshme përfshirja e tij në procesin e arsimit dhe të trajnimit të së gjithë aktorëve që kanë lidhje me këtë proces. Një trajnim i tillë, është i domosdoshëm për maksimalizimin e dobisë nga inteligjenca e shkencave ligjore. Kurrikulat e tanishme të arsimit dhe të trajnimeve në këtë fushë, janë të paplotësuara me njohuritë e nevojshme për rolin e inteligjencës ligjore në kontekstin e inteligjencës kriminale. Fillimisht, trajnimi duhet të marrë një qasje të ndërgjegjësimit, në mënyrë që praktikuesit dhe përdoruesit fundorë, të kenë njohuri dhe kuptim të koncepteve. Në të njëjtën kohë, është e nevojshme që edhe menaxhuesit e lartë, të kuptojnë inteligjencën ligjore, të njohin rreziqet dhe përfitimet dhe të angazhohen në mbështetje të procesit të ndryshimit²³. Trajnimi, edhe në nivel strategjik, është i domosdoshëm.
- Ndryshimit të mendësive të vetë punonjësve të strukturave të shkencave ligjore. Inteligjenca e shkencave ligjore është një koncept i ri, që kërkon ndryshim në mendësinë edhe të vetë specialistëve të agjencive të shkencave ligjore, të cilët, duke mos u larguar nga

²³ Eva Bruenisholz, Sameer Prakash and Alastair Ross: The intelligent use of forensic data. P.8. Burim i cituar.

fokusi tradicional i zgjidhjes së rasteve konkrete të krimit dhe paraqitja e çështjeve në gjykatë, kanë nënvlerësuar mundësinë dhe kontributin e tyre të mundshëm në reduktimin e krimit.

➤ Ndryshimeve strukturore e organizative. Implementimi i inteligjencës së shkencave ligjore po tregon gjithnjë e më tepër se institucionet që mbulojnë shërbimet e shkencave ligjore kanë një rol në rritje në procesin e policimit dhe të parandalimit të krimit, në këto kushte ka vend për të rishikuar organizimin dhe varësinë e tyre strukturore.

➤ Ndërhyrjes dhe përshtatjes, në funksion dhe të procesit të inteligjencës së shkencave ligjore, të sistemit të tanishëm të teknologjisë së informacionit dhe bazave së të dhënave të institucioneve të shkencave ligjore dhe të strukturave të hetimit të krimit.

Mjedisi i sigurisë, sot karakterizohet nga një kompleksitet në rritje dhe një nivel parashikimi në ulje, me rreziqe e kërcënime më të ndërlikuara dhe më të ndërvarura se në të kaluarën. Ato ndërthurin kërcënimet tradicionale konvencionale dhe ato jokonvencionale, të shkaktuara nga krimi i organizuar, individë të korruptuar, terrorizmi, etj. Në kushtet e një mjedisi të tillë, gjithnjë e më të pasigurt, merr një rëndësi të madhe inteligjenca dhe, në këtë kuadër, edhe ajo e shkencave ligjore. Ne duhet kërkojmë politikëbërësve, mbështetje për të bërë ndryshimet e duhura, me qëllim që të arrihet në maksimumin e dobisë nga inteligjenca e shkencave ligjore në një periudhë afatmesme. Kjo, është përgjegjësia jonë. Përndryshe, nuk duhet të mërzitemi kur të dëgjojmë shpesh fjalën “dështim i inteligjencës” dhe gishti të drejtohet drejt nesh, pasi siç thotë Stan A. Taylor, një ekspert i sigurisë kombëtare me përmasa ndërkombëtare: “Fraza “dështim politik” dëgjohet rrallëherë, ndërsa fraza “dështim i inteligjencës” dëgjohet përherë e më shpesh”. Nëse funksionon një iniciativë qeveritare, ajo pasqyrohet gjithnjë si një “sukses politik”, por rrallëherë si “sukses i inteligjencës”. Nëse një politikë qeveritare nuk është e suksesshme, mediet mbushen plotë me akuza për “dështim inteligjence”, por rrallëherë shihet ose dëgjohet shprehja “dështim politik”²⁴.

4. Përfundime

Pas studimit dhe hulumtimit në këtë punim, të inteligjencës së shkencave ligjore, të rolit të saj në kuadër të policimit dhe të zbatimit të ligjit, arrijmë në përfundimin se:

Inteligjenca e shkencave ligjore është produkti i saktë, në kohë dhe i dobishëm i përpunimit të dhënave logjike të shkencave ligjore. Në thelbin e saj është rezultat i një procesi që synon transformimin e të dhënave të papërpunuara, në një formë më të përshtatshme, për marrjen

²⁴ Stan A. Taylor: Roli i shërbimeve të inteligjencës në sigurinë kombëtare në “Strategy in the contemporary world”. Oxford University Press, 2007. Publikuar nga © UET press. Tiranë 2012. Faqe 323.

e vendimeve. Qëllimi, është që të shtojë vlerën e informacionit të mbledhur, duke e analizuar atë në mënyrën e duhur, në funksion të zbatimit të ligjit dhe të një policimi më efektiv. Pavarësisht rolit në rritje, inteligjenca e shkencave ligjore nuk duhet të jetë qëllim më vete, por pjesë e inteligjencës më të gjerë kriminale. Inteligjenca ligjore nuk është provë për në gjykatë. Ajo është një produkt i një procesi, që më vete, apo e kombinuar me forma të tjera të inteligjencës, na çon tek autori dhe tek provat.

5. Rekomandime

Sa më sipër, për zhvillimin dhe zbatimin e suksesshëm të inteligjencës ligjore do të ishte e rekomandueshme:

- mbështetja e një studimi të thelluar, në rang të organizatës policore dhe më gjerë, me synim analizimin e gjendjes, identifikimin e problemeve dhe rekomandimin e politikave për mbështetjen dhe implementimin e suksesshëm të zbatimit të inteligjencës së shkencave ligjore në procesin e policimit dhe të zbatimit të ligjit në vend.
- organizimi i punës për edukimin, trajnimin dhe ndryshimin e mendësive të aktorëve pjesëmarrës, si prodhues dhe konsumatorë të produktit të inteligjencës së shkencave ligjore, me qëllim maksimalizimin e dobisë nga inteligjenca e shkencave ligjore në procesin e policimit dhe të zbatimit të ligjit;
- për këtë, të investohet kohë dhe përpjekje në tri nivele të procesit të policimit: në atë strategjik, operacional, por dhe në atë individual;
- mbështetja e ndryshimeve strukturore, në institucionet që mbulojnë shërbimet e shkencave ligjore në funksion të konsolidimit të procesit të filluar, të implementimit të inteligjencës së shkencave ligjore;
- përshtatja e sistemit të tanishëm të teknologjisë së informacionit dhe bazave së të dhënave të institucioneve të shkencave ligjore dhe, të strukturave të hetimit të krimit, në funksion të arritjes së sinergjisë së dëshirueshme, në procesin e inteligjencës së shkencave ligjore dhe të inteligjencës kriminale.

Referenca

1. Michael I. Handel : *Sun Tzu and Clausewitz: The art of war and on war compared*. Strategic Studies Institute. U.S. Army War College. Carlisle Barracks, Pennsylvania. 1991.
 2. O. Ribaux, A. Girod, S. J. Walsh, P. Margot, S. Mizrahi, V. Clivaz: "Forensic intelligence and crime analysis". *Law, Probability and Risk, Volume 2, Issue 1*, 1 March 2003. Oxford University Press 2003.
 3. Stan A. Taylor: "Roli i shërbimeve të inteligjencës në sigurinë kombëtare" në *Strategy in the contemporary World*. Oxford University Press, 2007. UET Press, Tiranë 2012.
 4. Thomas G. Mahneken: "Teoria e strategjisë" në *Strategy in the contemporary world*. Oxford University Press, 2007. Uet Press, Tiranë 2012.
 5. *Criminal Intelligence and Intelligence Gathering*: University of Colorado Denver Police Department Standard Operating Procedure Nr.309.1.2.2012.P.1.
 6. Harris , *The Basic Elements of Intelligence* , 1976.
 7. Christopher Black, Tom Vander Beken, B. Frans: *Reporting on Organised Crime: A Shift from Description to Explanation in the Belgian Annual Report on Organised Crime*. Ghent University 2001.
 8. Integrated Threat Assessment Methodology/Version 1.0/ *Criminal Intelligence Service Canada*.
 9. Royal Canadian Mounted Police. "*Sleipnir*" *The Long Matrix for Organized Crime an Analytical Technique For determining relative levels of theat posed by organized crime groups*" Criminal Analysis Branch, Criminal Intelligenc Directorate, 2000.
 10. O'Malley, Troy. "Forensic informatics enabling forensic intelligence". *Australian Journal of Forensic Sciences* 47, no. 1 (2015): 36-48.
 11. Carole McCartney: "Forensic data exchange: ensuring integrity". *Australian Journal of Forensic Sciences, Volume 47, - Issue 1*, 2015.
 12. Europol, *Strategic Intelligence Analysis Course*.
 13. Eva Bruenisholz, Sameer Prakash and Alastair Ross: *The intelligent use of forensic data*. Sydney: ANZPAA National Institute of Forensic Science (ANZPAA NIFS), 2015
 14. Policia e Shtetit. "*Udhëzues për vlerësimin e rrezikshmërisë së grupeve kriminale*" miratuar me Urdhër të Drejtorit të Përgjithshëm të Policisë së Shtetit nr. 996, datë 01.09.2009.
-